

Євгеній КАРАБІН

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИДІЛЕННЯ СФЕР КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Однією із характеристик юстиції, що дозволяє скласти її узагальнене поняття, як вважає О. С. Гусарева, є «...порядок її взаємодії із іншими соціальними та правовими явищами. У зв'язку з цим, актуалізується висвітлення ролі зовнішнього середовища, що відбивається, як на структурі організації системи юстиції, так і на процесі її розвитку. Як відомо, політична та економічна системи нерозривно пов'язані із функціонуванням юридичної сфери. Боротьба, неузгодженість між різними представниками правлячої еліти та верств населення, еволюційні та кризові процеси - все це справляє безпосередній негативний вплив на функціонування юстиції, гальмує її розвиток, що в свою чергу має негативні наслідки для суспільства. І навпаки, взаємоузгодженість, злагоджена робота органів державної влади, стабільність соціально-політичної сфери обумовлюють ефективність функціонування юстиції, а отже і встановлення правосуддя та правопорядку в державі...» [1, с. 55-56].

Отож, кримінальна юстиція, маючи свою внутрішню систему, елементи якої взаємофункціонують для досягнення спільної мети, потребує встановлення свого місця не тільки в юстиційній діяльності, а й у політиці в сфері боротьби зі злочинністю в цілому та в кримінально-правовій політиці зокрема.

П. Л. Фріс, вивчаючи і тим самим закладаючи основи, теоретичні засади кримінально-правової політики, виділяв її внутрішні напрямки. При цьому, як він вважає, критерії такої диференціації «...визначаються на підставі групування об'єктів злочинних посягань, які, у свою чергу, визначаються за рівнем значимості суспільних відносин благ та інтересів. Таким чином можуть бути виділені:

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти основ національної безпеки України;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти життя та здоров'я особи;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти волі, честі та гідності особи;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти статевої свободи та статевої недоторканості особи;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти виборчих, трудових, та інших особистих прав і свобод людини і громадянина;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти власності;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами у сфері господарської діяльності;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти довкілля;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти громадської безпеки;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти безпеки виробництва;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти безпеки руху та експлуатації транспорту;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти громадського порядку та моральності;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами в сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами в сфері використання електронно обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами у сфері службової діяльності;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти правосуддя;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти встановленого порядку несення військової служби (військовими злочинами);

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинами проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [2, с. 84-85].

Мало того, вчений провів ще більш детальну систематизацію, вважаючи, що всередині вищенаведених (П. Л. Фріс називає їх основними [2, с. 85]) напрямків «...існує більш детальна диференціація. Так, наприклад, напрямок кримінально-правової політики спрямований на боротьбу із злочинами в сфері господарської діяльності, у свою чергу складається із піднапрямків:

кримінально-правова політика у сфері боротьби із посяганнями на фінансову та банківську системи України;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із злочинними посяганнями на встановлений порядок господарської діяльності;

кримінально-правова політика у сфері боротьби із посяганнями на встановлений порядок приватизації, та ін.» [2, с. 85].

Дещо видозмінений підхід демонструє І. В. Козич. По-перше, з приводу диференціації кримінально-правової політики на підставі родового об'єкта, вчений не зовсім погоджується з висловленою думкою. Адже «...злочини скоюються конкретними особами для досягнення своїх суб'єктивних цілей, сформованих об'єктивними умовами їх життєдіяльності, які не завжди співпадають з кримінально-правовими нормами. Наприклад, з точки зору кримінального права вбивство може бути простим і кваліфікованим; вчинюваним з корисливих чи хуліганських мотивів; вчинюваним у зв'язку із службовою діяльністю жертви чи у зв'язку

з расовою приналежністю і т.п. Вбивства скоюються ситуативно або заздалегідь обмірковано, в стані афекту, з перевищенням меж необхідної оборони, при затриманні злочинця, при спричиненні смерті з необережності тощо» [3, с. 90]. При цьому автор для прикладу цитує одного з дослідників щодо того, що комплекс причин вбивства з корисливих мотивів буде ближчий до розбою, грабежу і навіть до крадіжки, ніж до вбивства, вчиненого в стані афекту, а необережне вбивство - до порушень різноманітних правил, що спричинили смерть потерпілого, ніж до умисного вбивства» [3, с. 90].

Варто звернути увагу ще на одну виділену автором причину недостатньої придатності критерію родового об'єкта для диференціації кримінально-правової політики. І. В. Козич вважає, що кримінальне законодавство України перевантажене нормами, які по суті «...відображають одні і ті ж діяння, за невеличкими відмінностями, як правило, в предметі посягання – в результаті маємо біля 10 різних видів крадіжки. І на боротьбу проти кожного з цих видів крадіжки, якщо використовувати даний критерій диференціації, повинен бути спрямований свій напрямок кримінально-правової політики, що, вочевидь, не представляється логічним і вимагатиме від держави додаткових безпотрібних зусиль і затрат» [3, с. 90]. Більше того, сучасні тенденції кримінально-правової політики тяжіють, навпаки, до зникнення такого прийому законодавчої техніки, про що неодноразово на своїх публічних виступах наголошують керівник (проф. Ю. В. Баулін) і члени Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, утвореної Указом Президента України №584/2019 від 7 серпня 2019 року [4].

По-друге, І. В. Козич доволі скептично ставиться до диференціації кримінально-правової політики за, по суті, кримінологічними критеріями, згідно яких можна виділяти: «...економічну злочинність, корупційну злочинність, групову злочинність, організовану злочинність, професійну злочинність, повторну (рецидивну) злочинність, злочинність, пов'язану з алкоголізмом, наркоманією, злочинність, пов'язану з незаконним зберіганням зброї, злочинність неповнолітніх, жіночу злочинність, міську і

сільську злочинність, вуличну злочинність тощо. Перелік можна продовжувати до безкінечності, оскільки кримінологічних критеріїв поділу злочинності за характером є безліч» [3, с. 91]. Варто підтримати стриманий скептицизм, хоча б з мотивів того, що дійсно, таких критеріїв є надто багато, а, відтак, безліч напрямків (сфер) кримінально-правової політики. А це, за вже наведеним висновком автора - не є логічним і коштуватиме державі додаткових непотрібних зусиль і затрат.

І, по-третє, І. В. Козич пропонує «...в якості можливого критерію систематизації кримінально-правової політики ... використати загальноприйнятий поділ галузі права (як і науки, що вивчає цю галузь) на Загальну та Особливу (спеціальну) частину. В цьому контексті можна виділяти загально-кримінальні та спеціальні сфери кримінально-правової політики в сфері протидії злочинності» [3, с. 91]. Ключовим критерієм для виділення спеціальних сфер при такому підході автор вбачає вже не родовий об'єкт, а родовий склад кримінального правопорушення. Так, за думкою І. В. Козича, «...спеціальні сфери кримінально-правової політики визначають основні цілі, завдання, способи реалізації протидії окремим групам злочинів. Об'єднуючим критерієм в даному випадку може виступати родовий склад злочину – сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують групу подібних діянь як злочин. На підставі цього можна виділяти наступні сфери кримінально-правової політики в сфері протидії злочинності:

- кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства;
- кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що посягають на основи державного ладу та громадської безпеки;
- кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що посягають на політичні, трудові та інші права громадян;
- кримінально-правова політика в сфері протидії корисливим посяганням;
- кримінально-правова політика в сфері протидії економічним та господарським злочинам;
- кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що посягають на навколишнє середовище та здоров'я населення;

- кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що порушують інформаційну, виробничу та іншу безпеку;
- кримінально-правова політика у сфері протидії злочинам проти діяльності державних органів;
- кримінально-правова політика в сфері протидії службовим злочинам;
- кримінально-правова політика в сфері протидії військовим злочинам;
- кримінально-правова політика в сфері протидії конвенційним злочинам» [3, с. 93]

Цілком прийнятний підхід, тим більше автор презентує даний перелік як вичерпний. Однак, вичерпність такого переліку є доволі умовною, адже категорія родового складу кримінального правопорушення може передбачати видозміну багатьох ознак. Причому, нічого не заважає виділити родовий склад кримінального правопорушення проти діяльності органів кримінальної юстиції і на основі цього окреслити відповідну сферу кримінально-правової політики. Якщо ж глянути на запропонований перелік, то, очевидно, такої сфери, як і багатьох інших, не виявимо.

Є. С. Мнишенко пропонує диференціювати кримінально-правову політику в залежності від «сфери впливу», під якою вчена, вочевидь, розуміє точку прикладення зусиль кримінально-правової політики як підсистеми політики в сфері боротьби зі злочинністю. Так, вивчаючи кримінально-правову політику в сфері права на отримання освіти в Україні, вона зазначає, що «... кримінально-правова політика у сфері права на отримання освіти є первинною підставою дії політики у сфері боротьби зі злочинністю у частині забезпечення відповідного конституційного права від суспільно-небезпечних посягань [5, с. 22-24]. Тобто, тут мова йде про «дію політики». Але в подальшому Є. С. Мнишенко уточнює, що «...кримінально-правова політика, як загальнонаціональна, поділяється на певні сфери, на які здійснює вплив. Вона може бути спрямована на окремі сфери суспільних відносин, які підлягають забезпеченню від суспільно небезпечних посягань.... Ця політика формує не лише кримінально-правові норми та стратегії саме їх реалізації, вона повинна бачити, розуміти, обробляти

інформацію про стан не лише злочинності, а й боротьби з нею кримінально-правовими засобами. Однак, у різних сферах, які охоплюють увагою кримінально-правової політики, критерії і небезпечності, і характеру та ефективності кримінально-правового впливу неоднакові» [5, с. 25-27]. Не заперечуючи такого підходу в цілому, все ж таки варто зауважити, що не зовсім вдалим є застосування категорії «сфера впливу», оскільки кримінально-правова політика це більше діяльність, аніж вплив, який скоріш за все, ближчий до результату чи до самої діяльності. Однак, варто підтримати позицію авторки хоча б з тих мотивів, що в будь-якому випадку кожна сфера кримінально-правової політики в результаті свого функціонування впливає на відповідні відносини.

В цій ситуації варто ще раз звернутися до розвідок П. Л. Фріса, який досліджуючи можливі варіанти диференціації політики, впроваджує не тільки вищенаведений підхід щодо використання у якості критерію родовий об'єкт кримінального правопорушення. Автор наполягає на використанні в науковому середовищі категорії «інтерес», адже «...саме інтерес є тим фундаментом на підставі якого здійснюється виділення та внутрішня структуризація політики у сфері боротьби із злочинністю. Категорія інтересу відіграє важливу роль і на рівні внутрішньої диференціації елементів (складових) сфери боротьби із злочинністю» [6, с. 53-54].

При цьому вчений відштовхується від філософського розуміння «інтересу», згідно з яким «...у внутрішньополітичній діяльності тої чи іншої соціальної групи, класу, прошарку суспільства, які перебувають при владі, проявляється, у своїй більшості, у вигляді тих чи інших нормативних актів (найчастіше законів) та вказівок відносно його застосування. Звичайно, що для кримінального права, яке у цивілізованій країні будується виключно на базі закону, саме кримінальний закон є фактичним показником відповідного інтересу» [6, с. 52].

Крім того, науковець буде логічний ланцюжок від глобальних інтересів політики в сфері боротьби із злочинністю, аж до конкретних інтересів, відображених у нормах Особливої частини кримінального кодексу України. Так, П. Л. Фріс зазначає, що «...поруч з глобальним у кримінально-правовій політиці існує си-

стема спеціальних (приватних) інтересів, які визначають основні напрями подальшого розвитку кримінального законодавства. Ця група інтересів може бути диференційована на дві групи: дефінітивні інтереси – пов’язані з нормативною фіксацією інститутів термінів та понять, які визначають загальні підходи, межі кримінально-правової політики та особливі інтереси – пов’язані з визначенням підстав, меж кримінальної відповідальності за досягання на конкретні об’єкти» [6, с. 54-56]. Цілком зрозуміло, що дефінітивні інтереси відображають загальні питання кримінально-правової політики і формалізуються у відповідних нормах Загальної частини, в той час, як особливі інтереси стосуються кримінально-правового забезпечення охорони конкретних об’єктів і знаходять своє закріплення у нормах Особливої частини відповідно.

П. Л. Фріс доволі детально аналізує дефінітивні (загальні) інтереси [5, с. 55-58]. А далі резюмує, що «...велику групу інтересів утворюють особливі інтереси у сфері дії норм Особливої частини КК. Ця група інтересів потребує окремого самостійного аналізу, який виходить за межі цієї публікації» [159, с. 58-59]. Абсолютно підтримуючи таку слушну думку, варто відмітити, що таким спеціальним інтересом може виступати в тому числі й діяльність органів кримінальної юстиції.

1. Гусарева О.С. Юстиція як складова правових систем сучасних країн світу та України: Дис....кан. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 234 с.
2. Фріс П.Л.. Вибрані праці. Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. 651 с.
3. Козич І. В. Кримінально-правова політика в сфері протидії злочинам, що вчиняються із застосуванням насильства: дис. ... канд.юрид. наук. 12.00.08. Львів: ЛьвДУВС, 2012. 214 с.
4. Указ Президента України №584/2019 від 7 серпня 2019 року «Питання Комісії з питань правової реформи». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>
5. Мнишенко Є.С. Кримінально-правова політика у сфері права на отримання освіти в Україні. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Івано-Франківськ, 2014
6. Фріс П.Л. Інтереси кримінально-правової політики. Наше право. 2005. №1. С. 52-59.

Карабін Є.М. Доктринальні підходи до виділення сфер кримінально-правової політики

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз різних наукових підходів до виділення та класифікації сфер кримінально-правової політики. Досліджено позицію П.Л. Фріса щодо диференціації кримінально-правової політики на основі групування об'єктів злочинних посягань за рівнем значимості суспільних відносин, благ та інтересів. Проаналізовано альтернативний підхід І.В. Козича, який пропонує використовувати поділ на загальну та особливу частини кримінального права як критерій систематизації, виділяючи загально-кримінальні та спеціальні сфери кримінально-правової політики. Розглянуто критичні зауваження щодо використання родового об'єкта як критерію диференціації, зокрема через переважаність кримінального законодавства нормами, що відображають однакові діяння з незначними відмінностями. Висвітлено позицію Є.С. Мнишенко щодо диференціації кримінально-правової політики залежно від «сфери впливу», що розуміється як точка прикладення зусиль кримінально-правової політики в системі політики боротьби зі злочинністю. Особливу увагу приділено концепції П.Л. Фріса щодо використання категорії «інтерес» як фундаментального критерію для виділення та внутрішньої структуризації політики у сфері боротьби зі злочинністю. Проаналізовано запропонований ним логічний ланцюжок від глобальних інтересів політики в сфері боротьби зі злочинністю до конкретних інтересів, відображених у нормах Особливої частини кримінального кодексу України. Розглянуто систему спеціальних інтересів, яка включає дефінітивні інтереси, пов'язані з нормативною фіксацією інститутів, термінів та понять, та особливі інтереси, що стосуються визначення підстав і меж кримінальної відповідальності за посягання на конкретні об'єкти.

Ключові слова: кримінально-правова політика, сфери кримінально-правової політики, родовий об'єкт злочину, родовий склад злочину, правові інтереси, кримінальне законодавство, систематизація.

Karabin Ye.M. Doctrinal approaches to distinguishing spheres of criminal law policy

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of various scientific approaches to identifying and classifying spheres of criminal law policy. The position of P.L. Fris regarding the differentiation of criminal law policy based on grouping objects of criminal encroachment according to the significance level of social relations, goods, and interests is examined. The alternative approach of I.V. Kozych is analyzed, who suggests using the division into general and special parts of criminal law as a systematization criterion, distinguishing general criminal and special spheres of criminal law policy. Critical remarks regarding the use of generic object as a differentiation criterion are considered, particularly due to the overload of criminal legislation with norms reflecting similar acts with minor differences. The position of Ye.S. Mnyshenko regarding the differentiation of criminal law policy depending on the «sphere of influence,» understood as the point of application of criminal law policy efforts in the crime-fighting policy system, is highlighted. Special attention is paid

to P.L. Fris's concept of using the category of «interest» as a fundamental criterion for identifying and internal structuring of crime-fighting policy. His proposed logical chain from global interests of crime-fighting policy to specific interests reflected in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is analyzed. The system of special interests is examined, which includes definitive interests related to the normative fixation of institutions, terms, and concepts, and specific interests concerning the determination of grounds and limits of criminal liability for encroachment on specific objects.

Keywords: criminal law policy, spheres of criminal law policy, generic object of crime, generic composition of crime, legal interests, criminal legislation, systematization.